

обзири обезбеде или надахнућа истопе, економски интереси опстанка сигурно бити окосница. Посматрано на довољно дуги рок, ипак се читава проблематика сецесије може, на крају крајева, одредити као функција економских процеса!

др Светислав Табороши

Радован Самарџић, СЕОБЕ У СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ, Библиотека "Политика и друштво", св. 53, Издавачка задруга "Политика и друштво" и "Научна књига", Београд, 1991. 112 стр.

Обнова рада Издавачке задруге "Политика и друштво" и наставак издавања популарне Библиотеке "Политика и друштво" пропраћени су на страницама овога часописа приказом књиге др Александра Миљковића. Том приликом је истакнуто да све књиге заслужују посебан приказ. Ако би се судило само по наслову то би у првом реду требало да важи за књигу Радована Самарџића о сеобама Срба.

Најугледнији историчар у савременој Србији даје у њој кратак преглед сеоба које као усуд вековима прате један народ. Оне су, како писац каже, "крвав ожиљак" у свести Срба иако они нису једини који су вековима били принуђени да се селе да би опстали, ишчежавајући као понорнице у знаним и незнаним просторима и појављујући се на другим местима (стр. 5). Када би остајали били би преплављени походима других и одвођени у ропство далеко од свога станишта. Касније је словенска плима потапала и мењала демографски састав романских насеља на Балкану све до Јадрана. Затим су морали да се селе због продора Турака. Срби су потискивани ка северу али је већи део становника остао под новом влашћу. После пада деспотовине (1459), знатан део је прешао у јужну Угарску а делови северне Србије су остали празни. У њих су се досељавали с југа, највише из горњег Подриња, Старог влаха и Брда (стр. 9). Свуда су се староседеоци лако стапали с њима блиским досељеницима. Сточари су се лако премештали (земљу су држали углавном Турци, спахије). Сеобе су биле стална појава. Оне су прелазиле и границе Турске и то је трајало неколико векова (стр. 22). За примање новог поданства Срби су најчешће тражили исте повластице које су имали у Турској (стр. 22). Главни узрок сеобе било је погоршање стања у Турској и могућност да се у новој средини задрже стечене повластице (стр. 23) а по мишљењу Самарџића све чешћа насиља и страх од одмазде били су другоразредни разлог сеоба (стр. 23).

Из Босне и Херцеговине су (почев од 1580) Срби почели да прелазе у Аустрију и Млетке (стр. 24) а у напуштене крајеве Турци су довлачили нов живаљ (стр. 25). Иако Млетачка Република није предњачила у верској нетрпељивости, Срби су већ у првој генерацији губили своја обележја (стр. 26).

Срби су били староседеоци "знатног дела Далмације, бар од Цетине ка југу" а од средине XV века почело је досељавање Срба пред Турцима (стр. 26). У тим крајевима Срби су потпали под утицај староседелацке мањине и нестајали (стр. 27), по мишљењу писца зато што, у скупеном простору нове средине, нису могли да граде манастире и чувају свој начин живљења већ су морали да се прилагођавају средини у коју су дошли а деловала је и католичка курија (стр. 28-29). Због пљачкашких провала Турака, Срби из околине Задра, Шибеника и Сплита су бежали на острва, у Истру или Италију (стр. 29). "Маса се кретала понекад збуњено, понекад безглаво, најчешће захваћена бурним ратним вртлогом на стешњеном простору. Великих похода трагом светлости звезде водиле готово да није било" (стр. 33). Зато су нестајали. Тај суд о нестајању Срба се убрзо ублажава и своди на

закључак да "сасвим условно значење има тврдња да је средином XVII века услед сеоба повећан број православних Срба у млетачкој Далмацији и Боки Которској" (стр. 37). Народ, ипак, није нестао иако су само појединци, одликовани за заслуге, пустили дубље корене захваљујући и православној цркви (стр. 37). Народ је страдао у рату али су преживели остајали под оружјем (стр. 38). То су докази да је Срба било у западним крајевима Југославије, што се покушава прикрити теоријом о православним Хрватима. Зато Самарџић с правом поставља питање чему покољи ако Срба тамо никада није било (стр. 41). Доласком Срба у Хрватску и горњу Славонију почели су неспоразуми Срба и Хрвата, праћени омразом и вређањем (стр. 44).

Први талас сеоба Срба преко границе њихове државе кренуо је "вероватно већ крајем XIV века". Пад Србије (1459) и Босне (1463) покренуо је сеобе у разним правцима (Банат, Бачку, Срем, Славонију, Хрватску, Ердељ, средњу Угарску) које вековима нису престајале (стр. 42). Изгубивши државу Срби су служили Турцима задобијајући извесну аутономију (власи) као и њихова црква, једино што их је спајало (стр. 46). Одмах по доласку у Аустрију с Арсенијем III Срби су од цара Леополда I добили привилегију а црква самоуправу на челу с архиепископом кога бира народно-црквени сабор (стр. 47). "Све до пред крај XVI века сеобе Срба који су пребегавали из Турске нису се заустављале у Хрватској и Славонији него у Крањској или Штајерској" (стр. 55). "С појавом првих пребега из Турске почела је борба српског народа за опстанак у Хрватској и Славонији (и, упоредо с тим, на поседу Млетачке Републике)" (стр. 56). Историја Срба у Хрватској и Славонији мало се разликује од историје Срба у другим крајевима и у власти других господара" а "све их је повезивала, уз јединствену историјску свест, српска православна црква јер ко би од те свести, а поготово од цркве, на било који начин отпао изишао би на пут постепеног или наглог отуђења" (стр. 57). Иако је одбацивао да је верски разлог узрок сеоба, Самарџић без коментара наводи став Грујића да се Срби, "и поред подношљивог положаја у Турској, ипак нису могли помирити с мишљу да служе онима "који им разорише царство", због којих њихови племеници другде пате и који ратују против хришћана" (стр. 61).

Своју аутономност Срби су видели у потчињавању само централној (царској) власти а никако земаљским и локалним властима, тј. феудалцима. Због тога су се често бунили. "Прихватање Срба, који су се селили, у Аустрију, било је једна велика историјска превара" (стр. 66). Аустрија је допуштала Србима да исповедају своју веру али их није штитила од Римске курије (стр. 67). Србе су гонили феудалци (повезани с мађарским) зато што су били на страни двора. То су прихватили и сељаци који су зависили од господара (стр. 68). Јачање грађанског друштва доносило је више користи Србима који нису били земљопоседници - феудалци већ трговци и уопште пословни људи чији је капитал стицао превласт. То је појачавало омразу а хрватски интелектуалци су говорили о српској опасности. "Корени дубоки неколико столећа нису благовремено посечени" (стр. 69).

По мишљењу Радована Самарџића, слом Турака под Бечом отворио је ново раздобље у историји српских сеоба (стр. 69) коме је посветио други део књиге. Дуг увод о стању и друштвеним променама у југоисточној Европи (на Балкану) тежи да објасни узроке сеобе Срба који су били суочени с многим непријатељима, не ретко удруженим. За време рата између Аустрије и Турске (1683-1688) један део Мађара је ратовао на страни Турака па су Срби из Ердеља и Баната морали да се селе у Бачку и Славонију и стану на страну Аустрије. Срби су страдали док се рат водио на територији Србије (1688-1690) а после пораза хришћана код Качаника (1690) морали су да беже преко Саве и Дунава придруживши се Србима који су те крајеве почели да настањују чим су их запосели Аустријанци (1688). Срби су опстали захваљујући својој

покретљивости и прилагодљивости датим условима, селећи се како по Турској тако и ван ње. Према неким проценама, Арсеније III је 1690. превео 30-50.000 људи али је много више оних који су се на разне начине пребацили (стр. 68).

После војног пораза (1690) Леополд I је обећао да ће поново ударити на Турску "уколико наиђе на сарадњу балканских народа" (стр. 87). Добивши управу над свим Србима у Аустрији, Арсеније је проширио подручје своје јурисдикције јер се формално задржао јурисдикцију над подручјима која је морао да напусти. У ствари, радило се о постепеном стварању црквене организације у Аустрији на челу с архиепископом чије је седиште било најпре у Крушедолу (1708) а потом у Карловцима (1713). Срби су се у новој средини тешко сналазили, сем пословних људи, чак и као војници који су иначе били цењени. Сматрајући свој боравак у Аустрији привременим, они су учествовали у рату 1737-1739. започетом устанком на Косову. За то се оптужује пећки патријарх Арсеније IV Јовановић јер је у рату страдало више Срба него што је прешло у Аустрију. "Српски народ је имао ту злу срећу да га његови најбољи људи не штеде ни када праве планове о његовој будућности" (стр. 90). Иако Арсенија окривљује за рат, Самарџић каже да, од преласка Срба у Аустрију 1739, почиње њихов преображај како се једне тако и с друге стране Саве (стр. 91-92).

Изражање се ту зауставља јер писац сматра да Београдски мир (1739) представља велику прекретницу у историји Срба пошто је тада почело интензивније насељавање Београдског пашалука (посебно северне Србије) досељеницима из Старе Рашке, источне Босне, Херцеговине, Брда и Црне Горе и припремање Српске револуције из 1804. Можда је у праву али сеобе у српској историји нису тада престале, како сам каже у предговору. Нема сумње да се сеобе не могу ни приказати а камоли стручно представити и објаснити у једној књижици, ма како била вешто писана. Тога је био свестан писац који се "усредсредио на то да се наднесе над оне векове туђинске власти кад су Срби, тражећи земљу где ће се смирити, пропадали негде у бездан заборав или остајали на ратном попршћу". Учинио је то маниром који му је својствен: бриљантним језиком и стилем и великом вештином уопштавања. Међутим, то не може да замени композицију, чињенице (садржај) и судове (закључке).

У том погледу Самарџић је остао дужан читаоцима који могу да се питају зашто писац такве снаге и срудности сеобу од 1690. даје у прилогу а не у склопу периода од 1683. до 1739. Ако је сматрао да она заслужује посебно поглавље, могао је извршити другачију периодизацију. Тиме би изражање било знатно прегледније а избегла би се понављања којих у овако малој књизи има много, као да су спајане некада одвојене целине. Понет својим мислима и жељом да прати развој у континуитету, морао је да напусти хронолошки метод изношења многих чињеница, што код мање упућених читалаца ствара утисак о непрегледности а када се још изоставе датуми (односно године) долази се до погрешног закључка о току збивања, до тога да свако почиње да преиспитује своје знање из историје. У раду писаном широким потезима има више питања него одговора и закључака. За многе ставове дате под наводницама се не зна коме припадају а многе мисли су остале недоречене. Писац свакако зна одакле су узети али то не знају и читаоци. Они још мање могу да нагађају коме писац приписује пренагљене закључке (стр. 18-19) када наводи Шабановића, Ивића, Грујића и Павичића, у чему се не слаже и које је његово мишљење. Понеки читалац ће се сигурно намрштити када међу "наследне особине" српског народа (стр. 82) уврсти и "пљачкашке излете" (стр. 82), одметништво "од закона свих врста" (стр. 83) а посебно када прочита и ово: "Занимања сточарског, хирицијског, паңдурског, хајдучког, калуђерског, увек скитачког, народ је..." или: "У питању је

био необичан, до својеглавости упоран и тешко укротив народ" (стр. 56). Чак и да је у питању само једна од одлика народа, довољна је да га "просвећени" народи посматрају с омаловажавањем и прогањају. Скитачки народ може бити само освајач који напада да би отимао туђе просторе. У време опште ујурбаности мало ко ће имати времена да се удубљује у историју и прави узрок сеоба открије у наметнутој борби за опстанак. Ова књига баш то жели да покаже. Наведене неопрезности у изражавању само делимично могу да буду ублажене великим закључком: "У тренуцима кад се чинило да пропадају Срби су постајали грађани света који се не одричу ни своје вере ни својих историјских традиција" (стр. 85). За освајања је потребна добра организација а Срби су, како примећује Самарџић, баш у тренуцима опште пометње показивали "заједничку несналажљивост" (стр. 93). Зато су масовно гинули "и то у знатно већем броју него они (њихови) људи који су изишли на сцену" (стр. 83).

Свакако да би овакви недостаци били мање видљиви или сасвим избегнути у студији (монографији) обима који по значају и ширини теме заслужује. Сажимање неизбежно доводи до изостављања понекад важних појединост или објашњења што може да створи утисак недоречености. Уреднички одбор Библиотеке "Политика и друштво" не би требало да прихвата скраћене верзије опсежних радова већ само потпуне оригиналне радове, специјално написане у одговарајућем обиму и по утврђеним мерилима.

др Момир Милојевић